

A GAZDASÁGI SZEREPLŐK HATÁRON ÁTNYÚLÓ TEVÉKENYSÉGE

(Cross-Border Activities in Business)

GROSZ ANDRÁS – TILINGER ATTILA

Kulcsszavak:

határtérség határon átnyúló együttműködés vállalkozások gazdasági kapcsolatok szlovák–magyar

A tanulmány legfontosabb célja a gazdasági szereplők szlovák–magyar határtérségben való interakcióinak feltárása. A határtérségek területi különbségein és a külföldi működőtöke beruházásoknak köszönhető gazdasági fejlődésen túl a szomszédos országban való cégalapítás lehetőségei is a vizsgálat tárgyát képezik. A szerzők megvizsgálják az intézményi-gazdasági szereplők közötti együttműködés mértékét, mélységét, és arra keresik a választ, hogy a két oldal mennyire integrálódott egymással. Végül a kutatás arra is fényt derít, hogy a befektetési kedv folyamatos növekedése a határon átnyúló gazdasági mozgások felélénkülésében is tükröződik, melyet az intézményi-vállalati szintű fejlesztések egyértelműen dinamizálnak. A határon átnyúló együttműködési kapcsolatokban a 2004-es EU-csatlakozás egyértelműen jelentős fordulópontra volt, míg a Schengeni tagság nem hozott érzékelhető változásokat. A jövőben komoly hatása lehet az euró bevezetésének, különösen a két ország közötti időbeli különbségnek a gazdasági integrációs folyamatokra.

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy megpróbálja feltárni a határon átnyúló gazdasági kapcsolatokat, együttműködési irányokat a szlovák–magyar határ vonatkozásában. A legfontosabb kutatói kérdések, amelyek a vizsgálatainkat vezették a következők voltak: Milyen mértékben, mélységben sikerült integrálnia a két határtérség gazdaságának egymással? Mely térségekben alakultak ki egybefüggő határrégiók, illetve milyen akadályai tapasztalhatók az integrációnak? A határ egyik oldalán lévő gazdasági szereplő milyen mértékben használja a határ túloldalát, és erre milyen igényei, lehetőségei vannak? Milyen típusú fejlesztési eszközökkel, beavatkozásokkal lehetséges az integrálódási folyamat elősegítése, gyorsítása? Munkánkat természetesen részben a témával foglalkozó korábbi szakirodalom feldolgozásával kezdtük, de fő irányát elsősorban a határtérségben működő különböző gazdaságfejlesztéssel, vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szervezetek (kereskedelmi és iparkamarák, vállalkozásfejlesztési alapítványok, inkubátorházak és egyéb intézmények) vezetőivel, illetve nemzetközi kapcsolatokért felelős munkatársukkal folytatott személyes interjúk képezik. Az interjúk felépítése általában a következő struktúrát követte: 1) az intézménynek a szlovák–magyar határtérséghez viszonyuló általános helyzetképének megismerése; 2) a Magyarországon működő szlovák vállalkozások, valamint a Szlovákiában működő magyar vállalkozások tevékenységének feltárása; 3) az integrálódási folyamatot ösztönző fejlesztések realitása mind intézményi,

mind vállalati szinten. Természetesen a két ország rendszerváltás utáni történelmét figyelembe véve mindezeket megpróbáljuk egy időbeli síkban elhelyezni.

Természetesen számos korábbi munka születtett már a térség gazdaságával kapcsolatban. Mindazonáltal a dél-szlovákiai térség gazdasági szerkezetének átalakulásával, integrálódásával és versenyképességével foglalkozó művek esetében a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok vagy egyáltalán nem jelennek meg, vagy csak nagyon korlátozottan (*Lelkes* 2003; 2008; *Ádám* 2004; 2005; *Hováth* 2004; *Morvay* 2004; *Réti* 2004a; 2004b; 2005). A hazai oldalon inkább a határ menti térség egy-egy szakaszára koncentrálnak ezek a munkák (pl. A Kárpát-medence régió sorozatban megjelent eddigi monográfiák: *Beluszky* 2007, *Rechnitzer* 2007). A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok vizsgálata sok esetben nem a teljes határszakaszra (pl. *Reiter–Semsey–Tóth* 2004), hanem annak csak egy, szűkebb a tényleges üzleti kapcsolatok által generált igények mentén meghatározott részére fókuszálnak (*Győr–Moson–Sopron megyében...* 2000; *Cégkatalógus...* 2005; *A határ menti vállalkozások...* 2006; *Helyzetkép...* 2006). Viszonylag szűk tehát azon irodalmak köre, amelyek a szlovák–magyar határ menti térség határon átnyúló gazdasági folyamatait is megpróbálják feltárni (*Réti* 1999; *Ádám* 2003; *Lelkes* 2005).

Gazdasági szerkezetváltás a két országban

Bár a két országban a rendszerváltás és az Európai Unióhoz történő csatlakozás is egy időpontban történt, Magyarország és Szlovákia gazdasági folyamatait illetően eltérő fejlődési pályáknak lehetünk tanúi. Míg a kilencvenes évek végéig egyértelműen hazánk számított a közép-európai országok közül a gazdasági szerkezetváltás terén is az egyik legfontosabb mintatanulónak, addig az elmúlt évek egyre nyomasztóbb makrogazdasági problémái okán mind több vonatkozásban találkozhatunk hazánkkal, mint az egyik legproblémásabb országgal (infláció, államháztartási hiány, államadósság, az euró várható bevezetése...). Ezzel szemben Szlovákia a Csehországtól való 1993-as szétválása után energiáit elsősorban saját identitásának keresésére és politikai stabilitásának biztosítására fordította. 1998-tól azonban, még inkább a 2000-es évektől kifejezetten befektetőbarát vállalkozói környezet kialakításával kívánja ledolgozni a többi KKE-i országtól való gazdasági lemaradását. Utóbbit oly sikeresen, hogy mára egyértelműen a nemzetközi szervezetek „bezzeg” országává vált (óriási gazdasági növekedés, hatalmas külföldi működőtőke befektetések, stabil makrogazdasági környezet és az euró várható 2009-es bevezetése).

Mindkét ország esetében rendkívül fontos szerepet kapott a gazdasági szerkezetváltásban és a gazdaság versenyképességének javításában a külföldi működőtőke és az általuk meghonosított új technológiák, szektorok, legyen szó akár a privatizáció eredményeként, akár új zöldmezős beruházásként megvalósított befektetésekről. A gazdasági növekedés egyértelmű motorja a külföldi beruházásoknak köszönhető exportorientációjú feldolgozóipar (különösen a járműiparban és az elektronikai iparban). Elsősorban hazánk politikai és gazdasági stabilitásának köszönhetően Ma-

gyarország a kilencvenes évek végéig KKE-ban élen járt a külföldi működőtőke vonzásban. Ezzel szemben Szlovákiában a külföldi befektetések kezdetben csak rendkívül korlátozottan jelentek meg, elsősorban a kedvezőtlen politika környezetnek köszönhetően, azonban az 1990-es évek végén bekövetkezett politikai irányváltás és gazdaságpolitikai koncepcióváltás hatására a tőkebeáramlás hihetetlen mértékben felgyorsult.

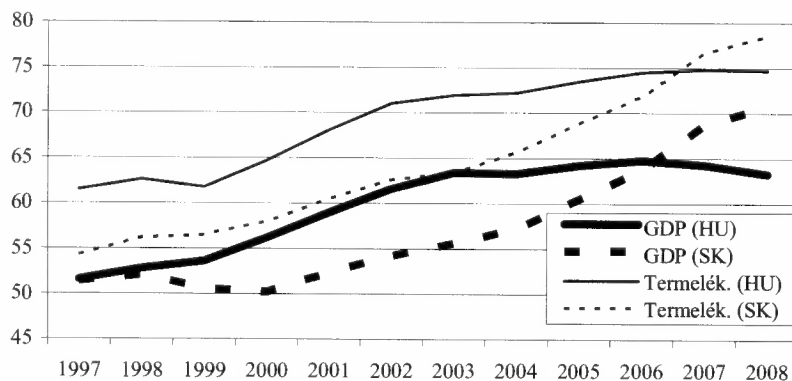
Ennek következtében hazánk gazdasági stabilitása, makrogazdasági mutatói az 1990-es évek közepéig–végéig, elsősorban a külföldi tőkebeáramlásnak köszönhető exportvezérelt feldolgozóipar termelékenységének és versenyképességének javulása miatt egyértelműen kedvezőbbek voltak. Az elmúlt években tapasztalható hihetetlen dinamikát (8–10%-os GDP bővülés) produkáló szlovák fejlődéssel kapcsolatban sokszor hallani az egykulcsos adórendszer jótékony hatásáról és gazdaságélénkítő szerepéről. A valóságban azonban látni kell, hogy az sokkal inkább köszönhető a nagy külföldi befektetői boomnak, különösen a gazdaság szerkezetében meghatározó autóiparnak és az ahhoz kapcsolódó beszállító háttériparnak. Szlovákiát a három nagy autógyár (Volswagen, Hyundai-Kia, Peugeot-Citroen) letelepedésének és termelésük feljutásának köszönhetően ma már egyre többen kelet-közép-európai Detroitként emlegetik, és korábbi elemzések 2007-re az autóiparnak a teljes kivitelhez való hozzájárulását 40–45%-ra becsülték (Tornay 2004). A teljes ipari termelés egyötödét és a kivitel negyedét a három szlovákiai autógyár adja. Ezek a nagy multinacionális cégek, csakúgy, mint az elektronikai ipar terén működők többsége is, még a mára sok helyen példaértékűnek tekintett egykulcsos adóreform bevezetése előtt döntöttek szlovákiai beruházásaikról, elsősorban az alacsony termelési költségek, a vállalkozásbarát kormányzati politika és az állami támogatások, kedvezmények hatására (Új csodafegyver... 2008). Az interjúink során megkérdezett szakértők közül többen azt mondták, hogy tulajdonképpen Szlovákia gazdasága 5–10 éves késéssel reprodukálja a magyarországi folyamatokat, amennyiben elsősorban a költséghatékonyságra építő, viszonylag alacsony hozzáadott értékű tevékenységek letelepítésével járó külföldi tőkebefektetéseket és egyértelműen az extenzív iparfejlesztés sajátosságait vizsgáljuk. Jóval rosszabb a helyzet például Szlovákiában, ha az egyébként hazánkban sem túlságosan magas K+F ráfordításokat vizsgáljuk. Míg Magyarországon 2006-ban éppen a GDP 1%-át tette ki, addig Szlovákiában a fél %-ot sem érte el, ráadásul a hazainál még alacsonyabb az üzleti szféra által finanszírozott kutatás-fejlesztés.

Mindazonáltal ezen késői fejlődés eredményeként Szlovákia a gazdasági-társadalmi fejlettséget legjobban reprezentáló egy főre jutó GDP tekintetében 2006-ban már utolérte Magyarországot, a 2007-re vonatkozó becsléseket figyelembe véve pedig már meg is előzte hazánkat, nem beszélve a várható 2008-as folyamatokról, amelyek az előrejelzések szerint már igen komoly különbségekhez vezetnek (1. ábra). Míg 1997-ben még szinte azonos szinten állt a két ország az EU27 átlagához viszonyítva (alig meghaladva annak 50%-át), addig a 2003-ban megmutatkozó legnagyobb (közel 8 százalékpontos) különbség három év alatt ledolgozásra került, az idén pedig már majdnem hasonló mértékű különbség várható, de Szlovákia javára.

Ugyanezen folyamatok figyelhetők meg a termelékenység alakulásában is, és mára már az átlagfizetés vásárlóerejében is beérte hazánkat északi szomszédunk a 2002-es több mint 10 százalékpontos különbség ellenére (Új csodafegyver... 2008) (2. ábra).

1. ÁBRA

*A vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP és a termelékenység alakulása, 1997–2008 (EU27=100)
(Development of GDP per Capita in PPP and Productivity)*

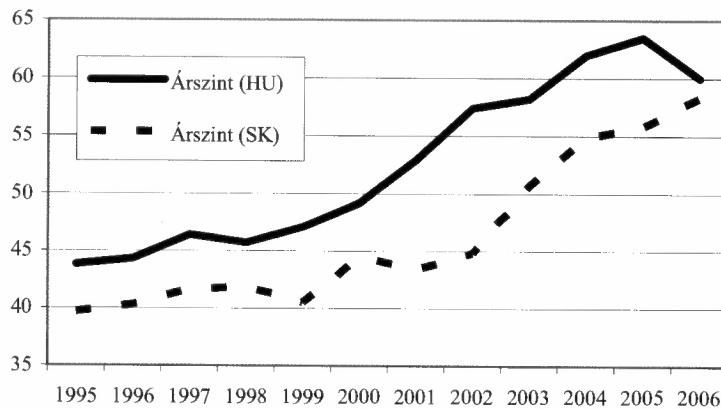
* Termelékenység: egy foglalkoztatottra jutó GDP vásárlóerő-paritáson.

** A 2007–2008 évekre vonatkozó adatok csak előrejelzések.

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés.

2. ÁBRA

*Az összehasonlító árszintek alakulása, 1995–2006 (EU27=100)
(Development of Prices in Purchasing Power Parity)*

*A háztartások fogyasztásának közvetett adókat tartalmazó összehasonlító árszintjei.

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés.

Területi különbségek a határtérségben

Akár a magyarországi vagy a szlovákiai, akár pedig a közös határtérséget vizsgáljuk, a gazdasági szerkezetváltás lefolyásában és a gazdasági-társadalmi fejlettség terén igen komoly területi különbségeknek lehetünk tanúi. Magyarországon egyértelműen a főváros, Budapest és agglomerációja a rendszerváltást követő időszak legnagyobb nyertese, illetve a Közép-magyarországi régió mellett az ország nyugati határ menti térsége, valamint az észak-dunántúli térség (a Bécs–Budapest közötti közlekedési tengely mentén) (*Rechnitzer–Smahó* 2006). E térségek voltak a külföldi működőtőke letelepedésének elsősorú célpontjai, és itt zajlott le a leggyorsabban a gazdasági szerkezetváltás. Ezzel szemben a magyarországi fejlődési dinamika az ország többi területén (Északkelet-Magyarország, Dél-Magyarország) sokkal korlátozottabban volt csak érzékelhető, bár az elmúlt években már tapasztalható a keleti autópályák továbbépítésének kedvező hatása. De mindenképpen kiemelendő, hogy ha a szlovák–magyar határ menti térséget nézzük, akkor a magyar oldalon Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Pest megye, valamint Budapest az ország legfejlettebb, legdinamikusabb és legversenyképesebb térségei. Az Ipolytól keletre Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék gazdasága, mely korábban a tradicionális nehézipar kiemelkedő központjainak adott helyett, nagyon sokáig az ipari válságtérségek jegyeit mutatta, és még csak most kezdenek el kilábalni ezekből a problémákból, de sok szempontból még ma is periférikus sajátosságúak.

Az 1990-es rendszerváltás természetesen Szlovákiában is jelentős hatással volt a gazdasági szerkezetváltásra és ezáltal Dél-Szlovákia gazdasági folyamatainak formálására. A gazdasági ágak közötti átrendeződésnek köszönhetően a terciér szféra vált a legfontosabb ágazattá, melynek súlya a foglalkoztatásban 2000-re megközelítette a 60%-ot, miközben az ipar részesedése továbbra is 30% körül alakult (*Balogh–Gulyás–Nagy* 2004). Az 1990-es évek végétől országos szinten egyértelműen megfigyelhető gazdasági növekedés ellenére a dél-szlovák területekre inkább a gazdasági stagnálás a jellemző, mely igen határozott nyugat–kelet fejlettségi lejtővel párosul (*Lelkes–Szalay* 2004). A Szlovákiába érkező külföldi működőtőke a mai napig erőteljes területi koncentrációt mutat, melyben meghatározó Pozsony szerepe (*Balogh–Gulyás–Nagy* 2004). A főváros mellett kiemelendő még Kassa és az ország nyugati területei (Nagyszombati, Trencsényi és Zsolnai kerületek), melyek többek között ennek is köszönhetően jóval kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetben vannak, mint a dél-szlovákiai medencében és a kelet-szlovákiai térség, ahol egyértelműen a válság és a depresszió jelei mutatkoznak (*Lelkes–Szalay* 2004). Tehát a fejlett ipar betelepülése csak Nyugat-Szlovákiára jellemző, keleten továbbra is óriási a munkanélküliség és nagy a szegénység (*Új csodafegyvere...* 2008). A keleti országrészben a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok, együttműködések gazdaságélénkítő szerepe is problematikus, hisz a határ másik oldalán éppolyan periférikus, vagy válsággal küzdő terület található. Dél-Szlovákia kedvezőtlen pozícióját mutatja, hogy a teljes ipari termeléshez mindössze 12,2%-kal járul hozzá, és jászait

tekintve mindössze négy sorolható az erősen iparosodottak közé (egyikük sem határos közvetlenül Magyarországgal), míg a többi 13 csak gyengén iparosodott (*Balogh–Gulyás–Nagy 2004*).

Tehát, ha a határ térséget vizsgáljuk, elmondható, hogy annak nyugati területein egyértelműen egyfajta kettősség tapasztalható: fejlett Pozsony, fejlett iparral rendelkező Észak-Dunántúl és Budapest áll szemben a kevésbé prosperáló és inkább stagnáló dél-szlovákiai medencével (ennek következtében a munkaerő-piaci mozgások egyértelműen Szlovákia–Magyarország irányúak). Ezzel szemben a határtérség keleti felén sokkal kisebbek a különbségek a két oldal között, köszönhetően annak, hogy a határ mindkét oldalának gazdasága kevésbé fejlett, a gazdasági szerkezetváltás még nem fejeződött be, és egyaránt tetten érhetők periférikus elhelyezkedésből fakadó hátrányok. Irányát tekintve talán a nyugatival ellentétes, inkább a szlovák oldal felé történő mozgások válhatnak a közeljövőben erősebbé Kassa–Miskolc vonatkozásában, köszönhetően előbbi komoly regionális központi pozíciójának. Mindazonáltal megállapítható, hogy a határ menti térség viszonylag kis népességet és a határ menti kapcsolatokat a gazdasági szereplők még kisebb csoportját érintik.

A külföldi működőtőke beruházások

A határon átnyúló élő gazdasági kapcsolatok, gazdasági aktivitás egyik legjelentősebb mutatója a külföldi működőtőke-befektetés, azaz a szomszédos országban történő új cég alapítása, illetve leányvállalat létrehozása. A vállalkozók viszont csak abban az esetben élnek ezzel a lehetőséggel, ha valamilyen potenciált, új kihívásokat látnak a határ túloldalán. Egy profitorientált cégnek mérlegelnie kell az alapításhoz kapcsolódó előnyöket és hátrányokat, illetve számba kell vennie az országok közötti eltérő gazdasági, pénzügyi és jogi környezetet.

Miért érdemes Magyarországot vagy Szlovákiát választania a külföldi működőtőkének, különösen az autópár területén? Milyen közvetlen vagy közvetett gazdasági, költség, termelékenységi, értékesítési, logisztikai stb. előnyökben, valamint állami támogatásokban, kedvezményekben részesülhetnek a beruházások, amelyek akár döntőek is lehetnek egy-egy döntés meghozatala során. A földrajzi közelség, a gazdasági-társadalmi folyamatok részben közös történelme miatt sok esetben szinte alig tehetünk különbséget a két ország között, a telephelyválasztás szempontjából egyre inkább kezd egy viszonylag egységes, nagyobb gazdasági térként viselkedni a térség. Ugyanakkor természetesen, különösen az állami szerepvállalás, a speciális kedvezmények és támogatások területén, valamint a gazdasági tevékenységre közvetlenül ható lokális környezet minősége tekintetében különbségek fedezhetők fel, nem csak az egyes országok között, hanem azok különböző fejlettségű térségei között is. Emellett legalább ilyen hatása van az egyes országok makrogazdasági és politikai stabilitása folyamatos változásának az elmúlt két évtizedben. Viszonylag magas azon előnyök száma, amelyek tulajdonképpen mindkét ország esetében megfigyelhetők, vagy legalábbis, mindkét ország szeretné saját magának tudni azokat:

- EU-tagság és annak előnyei, nagy potenciálisan elérhető piac;
- hosszú távú politikai stabilitás, mint biztonságos befektetési környezet;
- EU konform kormányzati befektetés-ösztönző politika;
- kedvező munkaerőköltség és magas termelékenység/bér arány;
- magasan képzett, kreatív és rugalmas munkaerő;
- magasan fejlett, illetve folyamatosan kiépülő közlekedési és kommunikációs infrastruktúra (az ország bizonyos részeiben csak);
- vállalkozásbarát környezet, liberális szabályozás (inkább Szlovákiára jellemző);
- stabil gazdasági helyzet és dinamikus gazdasági növekedés (utóbbi években szintén inkább csak Szlovákiára jellemző).

Szlovákiában ugyanakkor inkább a logisztikai adottságokra, folyamatos infrastrukturális fejlesztésekre és természetesen a mindenki által ismert és sokat hivatkozott speciális adórendszer kínálta kedvező lehetőségekre helyezik a hangsúlyt.

A cégalapítás lehetőségei Szlovákiában

Szlovákiában 2004. január elsejével bevezették az egykulcsos adórendszert, ami azt jelenti, hogy minden adó – többek között a társasági adó mértéke is – egységeken 19%. A politikai szereplők e döntésével nemcsak a szlovák gazdasági környezet vált sokkal versenyképesebbé, hanem a feketegazdaságot visszaszorító hatása is jelentősnek bizonyul. Magyarországon a társasági adó mértéke általános esetben igaz kevesebb, 16%, viszont a rendszert meglehetősen bonyolítják a különböző mértékű kedvezmények és plusz adóterhek. A két állam teljes mértékben eltérő adórendszere az országok közötti gazdasági mozgásokat jelentős mértékben felerősíthetik. Mindezekből arra a következtetésre jutunk, hogy a legfőbb ok, amiért érdemes egy magyar vállalkozásnak befektetnie Szlovákiában nem más, mint a kedvezőbb adórendszer.

A jobb gazdasági környezet viszont nemcsak az egyszerűsített és átláthatóbb adózási szisztémát jelenti, hanem magában foglalja az egyszerűbb jogi környezetet, az egyszerűbb cégalapítási feltételeket és az alacsonyabb adminisztrációs, járulékos költségeket (pl. az ügyvédi díjat) is. A vállalkozók gyakran élnek a lehetőséggel, hogy telephelyüket a jobb adózási feltételek kihasználása végett teszik át a szomszédos országba. Ez azt jelenti, hogy maga a vállalat magyar marad, viszont az adózás a szlovák rendszer alapján történik.

A szlovák reláció felé való nyitás másik fontos oka a piacbővítés lehetősége, hiszen a térhódítás és az új piacokra való behatolás a nagyobb árbevétel elérését kínálja a feltörekvő cégek számára. A terjeszkedés alapfeltétele az ügynevezett piacelemzés készítése. Az elemzés segítségével a vállalkozások számára alkalom nyílik egy előzetes keresletfelmérésre, amely alapján a vállalkozó el tudja dönteni, hogy érdemes-e az adott szektorba beruháznia. Ráadásul a határ menti bővítéssel a cégek tulajdonképpen magyar környezetbe kerülnek, mivel a határszakaszon szinte mindenki magyarul beszél. Ezt pedig tökéletesen kiegészíti a szlovák munkaerő kép-

zottsága, megbízhatósága és olcsósága. A kilencvenes években 20–25%-os munkanélküliség volt Szlovákiában, melynek jelentős részét mára többek között a magyar vállalkozók szívták fel. A pozsonyi térségben és Nyugat-Szlovákiában számos multinacionális vállalat – többek között nagy autógyár – jelent meg, ahol a cégek a beszállítók beszállítójává kívánnak válni. Ez a komoly autóiipari sűrűsödés a beszállítói kapcsolatok kiépítése szempontjából kap nagyobb hangsúlyt, a határnyitás pedig a kitelepüléshez ad komoly lehetőséget a magyar vállalkozások számára.

A Szlovákia felé történő gazdasági nyitásnak sajnos beszélhetünk egy negatív oldaláról is. A vállalkozóknak nagyon körültekintőnek kell lenniük, mivel előfordulhat, hogy Magyarországon rossz szemmel nézik, ha egy üzleti tárgyaláson szlovák rendszámú autóval jelenik meg valaki. Ezzel más az image, az adott vállalkozóról a partnerek szemében kialakuló kép. De ez a negatív diszkrimináció a szlovák oldalon is ugyanúgy megtörténhet.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Szlovákia gazdasága az utóbbi években rendkívül sokat fejlődött, de termelési és fogyasztási szintje még nem éri el hazánkét. Mivel a gazdaság működési logikája a szomszédos Szlovákiában kedvezőbb feltételek mellett alakul, ezért számtalan magyar vállalkozó nyit a határ másik oldala felé. A két ország közötti piaci tevékenységek bővülése pedig a közös gazdasági fejlődést irányozza elő.

A cégalapítás lehetőségei Magyarországon

Az előzőekben a magyar vállalkozások szlovákiai terjeszkedését vizsgáltuk meg, ahol is arra a megállapításra jutottunk, hogy a hazai cégek számára a szlovák bővítés legnagyobb vonzóereje a kedvezőbb gazdasági környezet. Ha ez így van, akkor egy szlovák vállalkozásnak miért érdemes befektetnie Magyarországon? Vonzza-e a szlovák cégeket egy esetleges magyarországi bővítés lehetősége? Ha igen, akkor mi ennek az oka?

Igaz, a szomszédos országunkba irányuló mozgásoknak csak töredékét jelentik, de a szlovák cégek is próbálják gazdasági tevékenységeiket hazánkba kiterjeszteni. Ennek elsődleges magyarázata a piacbővítés igénye, új piacok megszerzése. A piac nagyobb méretéből adódóan jelentős felvevőpiacot jelent Magyarország, így a szlovák vállalkozások – azon termékek esetében, amelyek a magyar piacon is életképesek – a piaci rés kihasználására törekednek. Itt példaként megemlíthetjük, hogy a komáromi Vállalkozók Házában is működnek szlovák tulajdonú vállalkozások, melyek a magyar piacot próbálják lefedni. A szlovák vállalkozások számára vonzó lehet az a tény is, hogy vásárlóerőben a magyar piac erősebb; hazánkban magasabb az árszínvonal, ezért nagyobb profit érhető el. A szlovák–magyar határszakasz észak-dunántúli részén könnyebben megfogható a piac, kedvezőbb, mint az ország keleti felében, hiszen Pozsony mellett a győri térség jelentős koncentrációt képvisel. A határ túloldaláról jellemzően a magyar anyanyelvűek jönnek át, mely a kapcsolatteremtésre is könnyebb lehetőséget biztosít. Mivel Magyarországon az észak-dunántúli térségben már egyre komolyabb a szakképzett munkaerő hiánya, a hazánkban letelepedett kül-

földi vállalatok (pl. Nokia, Suzuki) tömegesen vonzzák a viszonylag olcsó szlovák munkaerőt. A munkaerő-közvetítő irodák szerepe e téren megkérdőjelezhetetlen. Ugyanakkor a nagyszámú határ menti ingázó tömeg ellenére nem jellemző, hogy szlovák vállalkozások telepednének hazánkba, melynek oka elsősorban a szlovák helyzettel összehasonlítva sokkal kevésbé vállalkozásbarát hazai környezet. A szlovák cégeknek maximum akkor éri meg hazánkba települniük, ha valamely Magyarországon működő multinacionális vállalat beszállítójává tudnak válni, ugyanakkor egy cégnek ahhoz, hogy piacait bővítse, nincsen szükség új cég alapítására, hiszen a meglévő telephelyekről is elérhető a határ túloldala. Végül fel kell hívnunk arra a figyelmet, hogy a magyar területek felé való nyitás nemcsak a gyártásban jelenthet komparatív előnyöket, hanem a forrásszerzés szempontja sem zárható ki.

Befektetési kedv, gazdasági mozgások

Magyarországon kedvezőtlen a gazdasági környezet, a kis- és középvállalatok körében a befektetési kedv az utóbbi pár évben komolyan visszaesett. Ez csökkenti az ország tőkevonzó képességét, ami azt jelenti, hogy inkább a magyar vállalkozások mennek Szlovákiába, mint fordítva. De vajon mely folyamatok vezettek ehhez az állapothoz?

Az áfa 1988-as bevezetése óta évről-évre csak bonyolultabb lett a magyar adórendszer. Az adózás módja rendkívül komplikált, átláthatatlan és sokszor káosz uralkodik a rendszerben. A hazai gazdasági környezet vállalkozási szinten vonzóvá tételéhez adóegyszerűsítés kellene, melyre a legalkalmasabb eszköz a szlovák egykulcsos rendszerhez hasonló bevezetése lenne. Az adóreformhoz viszont megtörhetetlen politikai akaratra lenne szükség. Szlovákia kormánya mindezt megvalósította, mely által vonzó és befektetőbarát lett az ország. Ennek előnyeit napjainkban is élvezik a szlovákok. Egyes vélemények szerint, mint arról már korábban szó volt, a két ország között egy 5–10 éves fáziseltolódás jelentkezik, és Szlovákiára még sokkal inkább az alacsonyabb hozzáadott értékű termelés a jellemző. A Szlovákiába érkező nagy külföldi befektetői boomnak pedig nem az alacsony, egykulcsos adórendszer az első számú hajtóereje, hanem az alacsony költségű tényezők. Összességében a gazdasági környezet tekintetében jelenleg Magyarország mindenképpen hátrányosabb helyzetben van Szlovákiához képest.

Kutatásunk arra is kiterjedt, hogy a szlovák–magyar gazdasági kapcsolatok alakulásában voltak-e olyan mérföldkövek, amelyek jelentősebb változásokat okoztak a határtérség integrálódásában. Az elkészített interjúk alapján elmondhatjuk, hogy a két ország határtérségének fejlődése folyamatos, töretlen. Jelentősebb változást csak az európai unióhoz történő csatlakozás eredményezett. A két állam egyidejűleg lett tag, így ettől fogva a szomszédos országok állampolgárai korlátozás nélkül, szabadon üzhetnek vállalkozási tevékenységet, illetve ami talán rövid és középtávon még fontosabb volt, azonnal megnyitották egymás előtt munkaerőpiacikat. Az EU-tagság tehát kiváló lehetőséget biztosít arra, hogy a szomszédos ország előnyeit maximálisan ki lehessen használni. Igaz, 2004 óta nincs vám, közvetlenebbé vált a

kereskedés, ami könnyebbséget jelent a kereskedelemben, azonban egyről a kettőre nem omlanak le a falak. Mivel korábban sem volt szigorú határellenőrzés, a Schengeni Egyezményhez történő csatlakozás már nem érinti különösebben a szlovák–magyar határtértséget, esetleges hatását még nem lehet érezni.

A gazdasági mozgások szakadatlan erősödése figyelhető meg – az előbb említett módon –, viszont a határ túloldalára befektetők száma így is kevés, tömeges áttelepülés nincs és nem is volt. A térség eredeti tőkefelhalmozása most zajlik, ami azt jelenti, hogy nem áll elegendő pénz a vállalkozások rendelkezésére. A szlovák–magyar tőke nem versenyképes, nincsenek dömpingszerű beruházások. De amint megerősödnek a kis- és középvállalkozások, egyre több külföldi tőkeinvestíció lesz. Napjainkban viszont a kedvező szlovák gazdasági környezet hatására ezek a mozgások inkább – Szlovákia felé – egyirányúak. Jelenleg magyar állampolgárok cégalapításával és autótvásárlásával közel harminc szlovák cég foglalkozik, jellemzően a határ menti régiókban, Pozsonytól egészen Kassáig. Cégalapítástól autóbérlésig mindenre kész megoldásokat kínálnak, sőt olykor-olykor egymásra is licitálnak.

Annak ellenére, hogy a magyar–szlovák kapcsolatokban tradicionálisan jelen vannak a politikai életben tapasztalható negatív folyamatok, köszönhetően annak, hogy Szlovákia és Magyarország is rendkívül nyitott gazdaság, a konkrét gazdasági kapcsolatokra ezen politikai fejlemények csak korlátozottan és közvetetten képesek hatni. A gazdasági szféra jóval rugalmasabb a politikánál, a cégek a vállalati nyereség és az üzleti érdek alapján mozognak. A két ország közötti feszült állapot minimális szintű visszatartó ereje elsősorban mikro- és kisvállalkozási szinten jelentkezik, nagyvállalatok szintjén nem.

Határon átnyúló gazdasági kapcsolatok

A következőkben elsősorban azt szeretnénk bemutatni, hogy milyen kapcsolatok jellemzik egyfelől a határ menti térségben működő gazdaságfejlesztési, vállalkozásfejlesztési szervezeteket, másfelől pedig magukat a vállalkozásokat. Milyen területeken működnek a határ egyik oldaláról a másikon gründolt vállalkozások, milyen problémákkal szembesülnek, és milyen területeken várnak segítséget?

Az intézmények kapcsolatrendszere

A következőkben a kutatásunkba bevont szervezeteket vállalati kapcsolatrendszerükön keresztül vizsgáljuk meg, azaz konkrétan ismernek-e, vagy kapcsolatban vannak-e olyan magyar vállalkozásokkal, amelyek szlovák telephelyek iránt érdeklődnek, illetve magyar telephelyek iránt érdeklődnek-e szlovák vállalkozások. A felkeresett intézmények jelentős része kapcsolatban van hasonló cégekkel, azonban a vállalkozások többsége magyar, akik szlovák vállalkozást alapítanak, fordítva csak jóval kisebb számban fordulnak elő. Ezek alapján tehát elmondható, hogy a szlovák érdeklődés nagyon gyenge, és a kedvezőbb adózási feltételek végett érthető módon a magyar érdeklődők vannak túlsúlyban.

Nem véletlen, hogy a nyugati határ mentén a külföld felé nyitni szándékozó vállalkozók kamarai megkeresései elsősorban Ausztria irányába jellemzőek, ugyanakkor már megfigyelhető, hogy főként új cég-, leányvállalat alapítása, telephelyáttétel, vegyes vállalkozás létrehozása és kooperációs partner keresése ügyében Szlovákia iránt is egyre élénkebb az érdeklődés. A szlovák megkeresések száma ezzel szemben nem túl jelentős, hisz ők inkább a saját kamaráikon keresztül intézik ügyeiket, és Magyarországra telepedéskor már minden kapcsolódó tudás birtokában vannak, amelyekre már az előzetes helyzetfelmérések és -elemzések során szert tesznek. A hazai kamarákkal elsősorban együttműködési partnerek keresése, mint egyfajta határon átnyúló szolgáltatás érdekében lépnek kapcsolatba.

A vállalati után a szervezetek intézményi – azaz valamely szlovák kereskedelmi és iparkamarával, vállalkozásfejlesztési alapítvánnyal, egyéb gazdasági társaságokat menedzselő szervezettel, önkormányzattal, regionális szervezettel, intézménnyel való – kapcsolatrendszerét vettük górcső alá.

A gazdasági kamarák számos intézménnyel ápolnak kifejezetten jó kapcsolatot. A legfontosabb együttműködő partnereik elsősorban a szlovák gazdasági kamarák (pl. pozsonyi, nyitrai). Ezek a kapcsolatok az általános jellegű szakmai találkozók-tól kezdve, a célirányos vállalkozói partnerközvetítésen keresztül a közös projektek megvalósításáig rendkívül szerteágazóak. Ilyen közös projektre lepet példa a Komárom-Esztergom megyei és a nyitrai kamarák közös Interreg III/C projektje a határ menti együttműködések elősegítése érdekében, mely során egy régiós Befektetői Kézikönyv is született, vagy a Komárom-Esztergom megyei, a Heves megyei, a Nógrád megyei kereskedelmi és iparkamarák és a Besztercebányai regionális gazdasági kamara együttműködése a regionális üzleti- és beszállítói hálózatfejlesztés és közös gépipari klaszteresedés elősegítése érdekében (*Cégekatalógus...* 2005). A gazdasági kamarák mellett természetesen más intézményekkel és szervezetekkel is kapcsolatban állnak, így vállalkozásfejlesztési alapítványokkal, szakképzési intézményekkel, az ITDH pozsonyi kirendeltségével, a Magyar–Szlovák Tagozattal, vagy hazánkban a Szlovák Köztársaság Magyar Nagykövetségével. Számos közös határon átnyúló projektet (Interreg és Phare CBC) valósítottak meg a vállalkozásfejlesztési alapítványok és a hasonló tevékenységet végző szlovák szervezetek is (pl. Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítvány és a regionális tanácsadó és információs központok együttműködése). Még szorosabbak az intézményi együttműködések a közvetlen határ menti szervezetek esetében, ahol sokszor személyes kapcsolatok is erősítik azokat (pl. Komáromi Vállalkozók Háza és az észak- és dél-komáromi Vállalkozásfejlesztési Alapítvány). A felsőoktatási szférában ugyanakkor egyelőre jóval mérsékeltebb a határon átnyúló együttműködések intenzitása. Elsősorban a személyes oktatói kapcsolatok a jellemzőek és a hallgatósere, míg a kutatásfejlesztés vagy az oktatás terén a kooperáció nem nevezhető jelentősnek.

A Magyarországon működő szlovák gazdasági társaságok

A vizsgálat során készített interjúk alapján azt mondhatjuk, hogy a Magyarországon működő szlovákiai gazdasági társaságok jellemzően a kereskedelem területén vannak jelen. Ezen kívül tipikus területek még a szolgáltatás, az információs technológia és az üzleti partnerek közvetítés, de a gépipari cégek jelenléte is domináns. A hazánkban tevékenykedő gazdasági társaságok elsősorban vegyes vállalkozások. A foglalkoztatottakat tekintve, nyilván a kitűnő helyismeret végett magyar munkatérőt is alkalmaznak, de különösen a határhoz közeli térségben meghatározó a szlovákiai foglalkoztatottak aránya (pl. egy szlovák tulajdonban lévő esztergomi szállodában a személyzet szlovák állampolgár).

A szlovák vállalatok magyarországi kapcsolatait számos tényező befolyásolja. A kooperációkészség többek között függ az adott vállalattól, a menedzsment szemléletétől, a cég küldetésétől, valamint a piaci stratégiától. A szlovák vállalkozások helyismerethiánya két szélsőséges lehetőséget szül: az adott cég vagy teljesen elzárkózik a külvilágtól, vagy fokozottan a kapcsolatokat keresi. A szlovák cégek hazánkban leggyakrabban igénybevett szolgáltatásai közé tartozik a partnerkeresés, tanácsadás, tájékoztató rendezvényeken való részvétel, kiállítás látogatás, üzletember találkozó, alapítással kapcsolatos egyéb szolgáltatások, ügyvédi tevékenység, valamint székhely/telephely biztosítás. A piacaikkal kapcsolatos információkat a cégek jellemzően önállóan, maguk gyűjtik össze.

Az észak-dunántúli térség Magyarországon letelepedett szlovák vállalataira jellemző, hogy szervezett formában általában nem működnek együtt a kamarákkal. A cégek nem veszik igénybe a kamarák segítségét, ezen intézmények szerepe csupán az információnyújtás erejéig terjed (pl. a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamarát egy szlovák termékforgalmazó cég kereste fel a hazánkban dolgozó alkalmazottak képzésének segítségével kapcsolatban). A megkeresések nagy része adójogi vagy egyéb, elsősorban a mindennapos működéssel kapcsolatos információkra irányul. Speciális esetekben az adott vállalkozásokat célirányosan más szervezetekhez irányítják. A kooperációnak különösebb akadálya – nyelvi korlátja – nincs, mivel a kamarában többek között angolul, németül és franciául is beszélnek. Mindezek ellenére a győri kamaránál szlovák megkeresések nem jellemzőek. Hasonló a helyzet a Komárom-Esztergom Megyei Kereskedelmi és Iparkamaránál is. A kamara és a cégek között gyenge a kapcsolat, mivel a kamarára nincs igazán szükségük. Az infrastruktúrát, a szakember-szükségletet a vállalkozások képesek saját maguk megoldani. Az intézmény által nyújtott szolgáltatások közül a legnépszerűbb a különféle rendezvényeken való részvétel.

Konkrét vállalati kapcsolatról nem csak a kamarák, de a Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítvány sem tud beszámolni. A cégek csupán érdeklődés szintjén tárgyalnak az alapítvánnyal. A vállalatok jellemzően három fő területen veszik igénybe az intézmény segítségét: a magyarországi gazdasági helyzet felmérésére, partnercég keresésre, valamint a hazai támogatási rendszerről való informálódásra. Ezen kívül az alapítvány szolgáltatásai közé tartozik a szlovákiai partnerkeresés,

ami a piacra jutást segíti. Az alapítvány–cég együttműködést akadályozó tényezőként lehet említeni, hogy a vállalkozások sokszor más csatornákon szerzik be az információt, például ügyvédi irodákon keresztül.

A komáromi Vállalkozók Házába Szlovákiából jellemzően a szlovák alapítók magyarországi cégei települtek. Az intézmény–cég kapcsolatot itt csak az ingatlan hasznosítás, bérlet, valamint eseti tanácsadás jellemzi, akadályozó tényező nincs. A cégek számára a Vállalkozók Háza közkedvelt telephely, mivel a bérleti díj a piaci árnál alacsonyabb, a szolgáltatása pedig az átlagosnál bővebb.

A Szlovákiában működő magyar gazdasági társaságok

A Szlovákiában működő magyar cégek jellemzően a kereskedelem (pl. szállítmányozás), szolgáltatás (pl. karbantartás, javítás, ipari takarítás), vendéglátás, ipari tevékenység területeken működnek. De gyakran előfordul, hogy a Szlovákiában letelepedett multinacionális autógyártó cégek beszállítóinak beszállítóivá kívánnak válni. Általánosságban elmondható, hogy a gazdasági társaságok ügyvezetője magyar, a vállalkozótársa viszont gyakran szlovák nemzetiségű. Alkalmazottként jellemzően szlovákiai munkaerőt foglalkoztatnak. Mivel kevés magyar beszél szlovákul, ezért nagyrészt szlovákiai magyart, illetve a helyi viszonyokat, helyi piacokat jól ismerő szlovák állampolgárt keresnek.

A szlovákiai magyar vállalkozások működését elsősorban a szlovák kereskedelmi és iparkamarák, vállalkozásfejlesztési alapítványok és hasonló szervezetek tudják leginkább segíteni. Ennek ellenére a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamara több ilyen céggel is napi kapcsolatban van. A Kamarát leggyakrabban cégalapítás, határon átnyúló szolgáltatás, információ, tájékoztatás, működéssel kapcsolatos, jogi-, adójogi kérdések, adózási szabályok, könyvelő-, ügyvéd-, adótanácsadó biztosítás témakörben keresik fel. A kereskedelmi képvisellel, illetve kirendeltséggel kapcsolatba lép a Kamara, a vitás ügyekben pedig segítséget nyújt. Ezzel szemben a Komárom-Esztergom Megyei Kereskedelmi és Iparkamarára nem jellemző a Szlovákiában működő gazdasági társaságokkal való kapcsolat. Viszont a győri Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítványnak ugyancsak van kapcsolata hasonló cégekkel. Az Alapítvány szerint általában az a jellemző ezekre a társaságokra, hogy megmarad a magyar anyacég, és kapcsolt vállalkozásként működnek tovább Szlovákiában. Az alapítvány–vállalat konzultáció legtöbbször a szlovák–magyar viszony összehasonlításában és a pályázati kérdésekben merül ki. Habár ezek a vállalkozások a magyar intézmények szolgáltatásait kevésbé veszik igénybe, hátszói visszacsatolásra mindig szükség van.

A kamara–cég együttműködést akadályozó tényezőként léphet fel a győri Kamara mérete. Az intézmény kicsi, kevés az ember, nincs megfelelő kapacitás, a szlovák környezetet ezért nem nagyon ismerik. A vállalkozások éppen ezért inkább a szlovák kamarákkal lépnek kapcsolatba. A Komárom-Esztergom Megyei Kamara szerint viszont az együttműködések legnagyobb hátráltató tényezője az információhiány. A cégek nem elég informáltak a kamarák szolgáltatásairól, így nem is nagyon veszik

igénybe azokat. Ebben a földrajzi távolság is közrejátszhat, példaként említve a nyitrai Kamarát, ami a határtól meglehetősen távol helyezkedik el, a vállalatok zöme pedig 20–30 km-en belül van a határhoz. Mindezekén túl a győri székhelyű Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítvány a szlovák szervezetek szakmai lemaradására hivatkozik. Bár az európai uniós programokat ismerik ezek az intézmények, a szakmai hozzáértés kevésbé van meg, hiányzik a szervezetek közötti összhang, mert később kezdték a tevékenységüket. Nyelvi korlát nincs, szinte mindenki beszél magyarul.

Intézményi–vállalati szintű fejlesztések

Intézményi és vállalati szinten egyaránt az integrálódási folyamat elősegítéséhez szükséges fejlesztéseknek mindenképpen van realitása. Az európai uniós tagállami együttműködés és fejlődés csak előremenekülve lehetséges. A két ország között nem csak a hosszú közös határszakasz miatt, hanem a nemzetiségi hovatartozás végett is speciális kapcsolat van.

Az intézményi fejlesztés területén a rendszeresen ülésező kormányközi bizottság/testület hatékony működése teremthetne lehetőséget az előrehaladás kérdéseinek folyamatos vizsgálatára. Határ menti együttműködésre jelenleg is vannak példák, azonban ezek nem szervezett és nem összefogott kezdeményezések. Az integrálódást nemcsak kutatóhelyek, innovációs centrumok együttműködésének ösztönzése, hanem klaszterek kialakítása is segítheti. A fejlesztések optimális összehangolása érdekében elkerülhetetlen vegyes kereskedelmi és iparkamarák alakítása. Az intézményrendszer minél magasabb szinten való kiépítettsége pedig a vállalatok kooperatív magatartását ösztönzi.

A gazdasági szereplők számára a vállalkozói partnerinformáció értéke felbecsülhetetlen. A közvetlen kapcsolat, az első kézből kapott tudás a 21. század globalizálódott világában egy vállalkozás működésének alapkelléke. A cégek tevékenységét segítő intézmények mindehhez információs napok, rendezvények, tájékoztatók szervezésével tudnak leghatékonyabban hozzájárulni. A megfelelő információhoz való jutás elősegítésére kitűnő példát találunk: a határ mindkét oldalán olyan adatbázis kiépítésére került sor, amely a vállalatok számára hasznos információkat tartalmazott, többek között a törvényi előírásokat és a támogatási rendszert; az adatbázisokat pedig egymás rendelkezésre bocsátották. Itt azonban egy óriási problémával kell szembesülnünk. Az összeállított adatbázis tartalma nem statikus, hanem dinamikus, azaz folyamatosan változik. Pénz pedig csak az információk egyszeri összegyűjtésére volt. A friss, naprakész információk megszerzéséhez új projektekre lenne szükség. A folyamatos nyomon követés elengedhetetlen, a vállalkozók azonban az ilyen jellegű szolgáltatásokért nem fizetnek. A megfelelően kvalifikált szakembergárda és az adatbázis önmagában nem elegendő, a vállalatoknak tudniuk kell erről a lehetőségről, a médiában meg kell jelentetni, reklámozni kell, viszont ez sem ingyenes, pénzügyi forrás, anyagi támogatás kell hozzá.

Az információ egymaga nem elégséges, a kis- és középvállalatokat jellemző bizalomhiányt is oldani kell. Olyan közös tréningekre van szükség, ahol fizikailag össze vannak zárva a vállalkozók. Ez az egyedi élményen keresztül való kapcsolatépítés a közös élményen keresztül nyitottság irányába terelné a cégeket. A közös szlovák–magyar projektek leggyakoribb hibája, hogy mindkét oldalon mindkét cég külön-külön valósít meg egy-egy projektet, az együttműködés csupán a beszámoló erejéig terjed. Éppen ezért közös fejlesztéssel járó projektek véghezvitelére lenne szükség, nem kizárva az ipar és a környezetvédelem területén megvalósítandó határ menti nagyprojekteket sem.

Egyes vélemények szerint hosszú távon az Európai Unió fejlődésével nemcsak a vizsgálatunkba bevont Szlovákia és Magyarország között nivellálódnak a különbségek, hanem a magyar–nyugati színvonal is kiegyenlítődik. Bár a hétköznapi ember a bérszínvonal felzárkózásának tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget, az országok szabályozása (pl. adórendszer) közötti különbségek kiegyenlítődése is legalább akkora fontosságú. Tehát mivel az egyes országok között csak minimális különbségek lesznek, a határtérésben nem lesz szükség akkora mozgásokra, a kapcsolatok intenzitása csökkeni fog.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk, hogy az intézményi és vállalati szintű fejlesztéseknek csak akkor van jövője, ha a két ország gazdasági szereplői felismerik a közös együttműködési pontokat, érdekeket, és ha egy közös cél érdekében együtt tudnak dolgozni.

Irodalom

- A határ menti vállalkozások humán erőforrás ellátottsága és -gazdálkodása.* (2006) Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Győr.
- Ádám J.I. (2003) A magyar–szlovák gazdasági kapcsolatok fejlődési lehetőségei az EU-csatlakozás tükrében. – Réti T. (szerk.) *A gazdasági integráció esélyei Szerbia és Szlovákia határ menti régióiban.* Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest. 27–34. o.
- Ádám J.I. (2004) A határon túli magyarok részvétele a gazdasági átalakulásban – Szlovákia. – Réti T. (szerk.) *Közeledő régiók a Kárpát-medencében: Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. I. kötet.* Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest. 267–302. o.
- Ádám J.I. (2005) A dél-szlovákiai régió fejlődése a helyi kezdeményezések és a határon átnyúló együttműködések tükrében. – Réti T. (szerk.) *Közeledő régiók a Kárpát-medencében: Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. II. kötet.* Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest. 21–58. o.
- Balogh Cs.–Gulyás L.–Nagy Zs. (2004) Ipari terek és vállalkozások. – Horváth Gy. (szerk.) *Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói 2.* MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus, Pécs–Budapest. 326–352. o.
- Beluszky P. (szerk.) (2007) *Közép-Magyarország. A Kárpát-medence régiói 6.* MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus, Pécs–Budapest.
- Cégekatalógus. Magyar–szlovák gépipari kasszeta.* (2005) Heves Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Eger.
- Győr–Moson-Sopron megyében és a Dunaszerdahelyi járásban működő vállalkozások együttműködési programja.* (2000) Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Győr.
- Helyzetkép a határ menti vállalkozások gazdálkodásáról, forrásszerzési lehetőségeiről.* (2006) Kisalföld Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Győr.
- Horváth Gy. (szerk.) (2004) *Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói 2.* MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus, Pécs–Budapest.

- Lelkes G. (2003) Elmaradottság és versenyképességi elemek a dél-szlovákiai térben. – *Fórum: Társadalomtudományi Szemle*. 4. 3–18. o.
- Lelkes G. (2005) Dél-Szlovákia gazdasági fejlődése és a határon átnyúló kapcsolatok. – *Fórum: Társadalomtudományi Szemle*. 1. 143–144. o.
- Lelkes G. (2008) *Régiók és gazdaság*. Liliom Aurum Kiadó, Forum Intézet, Somorja.
- Lelkes G. – Szalay Z. (2004) Népeség, munkaerőpiac. – Horváth Gy. (szerk.) *Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói 2*. MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus, Pécs–Budapest. 237–270. o.
- Mézes Zs.L. (2006) *A külföldiek munkavállalása Magyarországon*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- Morvay K. (2004) A külföldi tőkebefektetések és az ipari parkok Dél-Szlovákiában. – Réti T. (szerk.) *Közeledő régiók a Kárpát-medencében: Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. I. kötet*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest. 303–330. o.
- Rechnitzer J. (szerk.) (2007) *Nyugat-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói 5*. MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus, Pécs–Budapest.
- Rechnitzer J.–Smahó M. (2006) *Regionális politika*. Egyetemi jegyzet. Széchenyi István Egyetem, Győr.
- Reiter F.–Semsey I.–Tóth A. (2004) Kelet-Szlovákia régió gazdasági átalakulása. – Réti T. (szerk.) *Közeledő régiók a Kárpát-medencében: Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. I. kötet*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest. 331–362. o.
- Réti T. (1999) Magyar tőke kivitel Romániába és Szlovákiába. – *Külgazdaság*. 11. 27–47. o.
- Réti T. (szerk.) (2003) *A gazdasági integráció esélyei Szerbia és Szlovákia határ menti régióiban*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- Réti T. (szerk.) (2004a) *Átalakuló régiók: Dél-Szlovákia és a magyarok által lakott régiók gazdasági helyzete*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- Réti T. (szerk.) (2004b) *Közeledő régiók a Kárpát-medencében: Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. I. kötet*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- Réti T. (szerk.) (2005) *Közeledő régiók a Kárpát-medencében: Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása. II. kötet*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest.
- Új csodafegyvere van a szlovák gazdaságnak. (2008) – *FigyelőNet*. Március 4.
- Tomay I. (2004) Európai Detroit? – *Heti Válasz*. 27.

CROSS-BORDER ACTIVITIES IN BUSINESS

ANDRÁS GROSZ – ATTILA TILINGER

The most important aim of the study is the exploration of the Slovak–Hungarian cross-border interactions of economic actors. Out of the cross-border regional differences and the economic development based on the foreign direct investments, the opportunity of firm’s establishment in the neighbour countries is also a subject of the analysis. The authors study the measure and deepness of the cooperation between institutional-economic actors, and try to find the extent of the integration process among the two sides of the border region. Finally the study enlightens that the continuous growth of the investments reflects on the vivification of the economic movements, of which are intensified by the institutional- and corporate-level developments. EU membership in 2004 was a significant milestone in cross-border cooperation, while the accession to Schengen treaty did not brought perceptible changes. In the future the introduction of the euro, especially the time difference between the two countries regarding to the introduction has serious effects on the integration processes.